

SZATMÁRI JUDIT

Gróf Lónyay Menyhért, a Dunamelléki Református Egyházkerület főgondnoka¹

A kelet-magyarországi földbirtokos Lónyay család évszázadok óta támogatója volt a református egyháznak szűkebb lakóhelyén és nagyobb térben: egyházmegyében és egyházkerületben egyaránt. Lónyay Menyhért nagyapja, idősebb Lónyay Gábor (1778–1824) a tiszáninneri egyházkerület főgondnoka, egyben a sárospataki kollégium főkurátora volt. Lánya, Lónyay Florentina (1802–1885), a másik Lónyay-ágból származó Lónyay János (1796–1859) felesége lett, s ebből a házasságból származott Menyhért. Lónyay Florentina vallásos elmélkedéseit, lelki életét, de életének eseményeit is rögzítő naplóját a család később kiadta.² Döntően erről az anyai ágról hozta magával Lónyay Menyhért a református egyház iránti elkötelezettséget, felelősségvállalást hivatalos tisztségben is, amihez édesanyja révén hozzájárult az a belső vallásosság, ami egész életét végigkísérte. Laukó Károly, fiának nevelője írta le századvégi visszaemlékezésében: „Feledhetetlen és tanulságos marad Lónyay Menyhértnek az a szokása, mely minden szünidőben ismétlődött, miszerint leérkezvén Tuzséra, egybehívta a családtagokat s nevelőt, és ekként szólott: Fiaim, tisztelt nevelő úr, manaptól kezdve minden vasárnapon, az egész család templomba megyünk, had lássa a nép, hogy nekünk is szükségünk van az Úrnak házára, a józan vallásos buzgólkodásra.”³

Eszerint Lónyay Menyhértnek a református egyház iránti elkötelezettsége nem csupán őseitől örökölt hagyomány volt, melyet követve a kevés protestáns főúrból előbb-utóbb egyházkerületi főgondnok lett. Nem csupán kulturális igény, mely a reformátusságra mint a magyar nyelvű műveltség fenntartójára tekintett, hanem belső, lelki szükséglet, ami gyermekségétől kezdve családi körben ivódott belé és személyiségének elválaszthatatlan részévé vált. Abból a szempontból is figyelemre méltó ez a vonás, mert a XIX. század közepétől egyre erőteljesebbé vált a protestáns egyházakban, ezen belül a reformátusban, az „elvallástalanodás” – amint ezt Szeremlei Sámuel

¹ Jelen írás Lónyay Menyhértnek a református egyházban betöltött szerepével foglalkozik, részletes életrajzát Cieger András dolgozta fel. CIEGER ANDRÁS: Lónyay Menyhért 1822–1884. Szerepek – programok – konfliktusok. Második, bővített kiadás. Tuzsér, 2022.

² Töredékek Lónyay Jánosné Lónyay Florentina emlékirataiból. I–IV. Budapest, 1891. Az első kötet, a Visszaemlékezések 1849-től kezdődően tartalmazza a naplóbejegyzéseket, utolsó 1883-ból.

³ FERKOVICS TIBOR: Tuzsér a dualizmus korában. Tuzsér, 2019. 23. Idézi Laukó Károlynak a Kecskeméti nagy képes naptárban 1891-ben megjelent visszaemlékezését.

(1837–1924), hódmezővásárhelyi református lelkész korabeli munkájában tárgyalta.⁴ Ez a folyamat már 1848 előtt elindult, a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*⁵ hasábjain több cikkben értekeztek e jelenségről, különösen pedig arról, hogy a birtokos osztály mennyire elhanyagolja ebben a példamutatást, a falusi templomokban a földesúr padja hónapszáma üresen áll. Az 1850-es években a református papság az elvállaltalanodásnak ijesztő mértékéről számolt be – bár ez a korszaknak is köszönhető –, a közbiztonság gyengülése miatt elszaporodó tolvajlásokat, rablásokat, gyilkosságokat mind az erkölcsök megingásának, az egyházhoz való hűség meggyengülésének jeleként értelmezték. Nagy Sámuel, a solti egyházmegye esperese nem merte bevinni a pusztákon át a kecskeméti egyházkerületi gyűlésre a traktuális pénztárt: „Kecskemétre pénzt vinni az itteni pusztákon igen veszélyes feladat, s ezt részemről semmi árért magamra nem vállalnám.”⁶ A lelkészek hiányolták a birtokos osztály példamutatásának elmaradását: „magunkra hagytak sok hatalmas, gazdag világiak, egyházzal, vallással, pappal, templommal, iskolákkal semmit nem gondolnak, mintha bizon mi volnánk okai, hogy a vármegye zöld asztalánál nem ülhetnek, s a szuperintendencionális gyűlésen is kardosan nem vitatkoznak. Őket rója meg az utókor, nem minket, mi teszünk mindent, mit a közjóra erőtlenekek tehetünk” – írta Terhes Sámuel esperes.⁷

Az előzőek felvázolása után különösen érdekes, hogy Lónyayra nem ez volt jellemző. Életében, közéleti és egyházi munkálkodásában a hagyományos protestáns erkölcsiség normáit követte. Ennek oka neveltetésében, a családi háttérben található.⁸ Édesanyját, Lónyay Jánosné született Lónyay Florentinát mély, belső vallásosság jellemezte. Tapasztalva saját gyermekkorában a családtól való elszakíttottság fájdalmát,⁹ gyermekori élményeiből tanulva Lónyay Jánosné igen nagy hangsúlyt fektetett gyermekei, négy fia és egy leánya, nevelésére – az apa az első években teljesen az anyára hagyta ezt a feladatot. Ezek az első évek döntő befolyással voltak Lónyay Menyhért személyiségének kialakulására – pl. arra is hatással volt, hogy napló vezetett –, a valláshoz való viszonyára s arra, hogy haláláig igen szoros kapcsolatot ápolt édesanyjával.

⁴ SZEREMLEI SÁMUEL: Vallás-erkölcsi- és társadalmi élet Magyarországon 1848 óta. Budapest, 1874. Erről lásd még KÓSA LÁSZLÓ (szerk.): Magyar művelődéstörténet. Budapest, 1998. 327.

⁵ A *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 1842-ben indult első országos protestáns egyházi lapként Török Pál pesti református és Székács József pesti evangélikus lelkész szerkesztésében. A szabadságharc után 1858-ban jelenhetett meg ismét immár Ballagi Mór szerkesztésében. Mint legfontosabb fórum minden egyházi történésről hírt adott, de vitának, véleménynek szintén helye volt a lapban.

⁶ Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára (RL) A/1. b Püspöki levéltár 1850–1859, Fe 24. Nagy Sámuel solti esperes levele Polgár Mihály szuperintendenshez. Szabadszállás, 1853. ápr. 24.

⁷ Tiszáninneni Református Egyházkerület Levéltára (TIREL) 1. B/LXXVII. 37.050/555 Terhes Sámuel gömöri esperes levele Apostol Pál szuperintendenshez. Rimaszombat, 1856. szept. 4.

⁸ A Lónyay családról lásd RÉBAY MAGDOLNA: A fiúk nevelése és oktatása négy arisztokrata családban (gr./hg. Lónyay, br. Mednyánszky, br. Podmaniczky, br. Splényi) a dualizmus korában. In: Iskola a társadalmi térben és időben VII. Pécs, 2021. 37–47.

⁹ Tördékek. I. kötet 1–16. A pedagógiával, gyermekneveléssel foglalkozóknak igen érdekes olvashmány e napló bevetője, melyet leánya, Lónyay Etelka édesanyja elbeszélései alapján írt meg – nemcsak a XIX. század eleji Angliának, hanem Magyarországnak is megvannak gyermeknevelés terén a horrorisztikus történetei.

szerepelt, segítette Kossuth Lajos politikai pályakezdését és végig támogatója maradt. Menyhért nagybátyja példáját követte s ezen az úton jutott el 1849-ben a Szemere-kormány pénzügyminisztériumi államtitkári tisztére. 1840-es években Pest a nemzeti gondolat központjává vált: ebben szerepe volt a református egyháznak is, mivel a politikusok közül többen úgy gondolták, hogy a magyarosítás eszközeként célszerű lenne a hazai két protestáns egyház unióját megvalósítani, s így a döntően magyar nemzetiségű református egyház pozitívan hatna a háromnemzetiségű, magyar-német-szlovák evangélikus egyházra.¹⁶

Az uniót népszerűsítette Kossuth Lajos is, újságcikkei jelentek meg az egyházi-világi sajtóban egyaránt. Az unió mozgalom jegyében született meg az első protestáns lap, a *Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező*, melyet a két pesti protestáns pap, Székács József magyar evangélikus¹⁷ és Török Pál református lelkész közösen szerkesztett. Az uniót előkészítendő felmerült a pesti közös protestáns főiskolai gondolata,¹⁸ bizottság jött létre kidolgozni a megvalósítás lehetőségét, gyűjtés indult az iskola anyagi alapját biztosítandó. Igaz, hogy az unió nem valósult meg több okból sem: eleve a hittételekben lévő különbségek sokkal nagyobb súllyal estek latba, mint azt a világi politikusok gondolták, ugyanakkor nem egységes egyházakról beszélünk, nem volt központi irányítás alatt sem az evangélikus, sem a református egyház. A szuperintendenciák autonóm szervezetek voltak, közös tanácskozásaikon, a generális konventen hozott határozataik ajánlások voltak, melyet saját kerületi közgyűlésükben hagytak jóvá. Ötven évnek kellett eltelnie, míg egészen más körülmények közepette egységesült a református egyház az 1881-es debreceni zsinaton. Tehát az 1840-es évek igen mozgalmas és új kezdeményezések kora volt a pesti református egyházban, ahol az önállóvá váló, Pesten házasodó Lónyay Menyhért is egyháztag lett. Lónyay és Török Pál kapcsolata ekkorra datálható, a kettejük közötti levelezésből Lónyay Menyhértnek a lelkészhez írt levelei ismertek. Jóllehet nem túl nagyszámú, mindössze 19 levél,¹⁹ alapján megállapítható, hogy szoros baráti kapcsolat alakult ki kettejük között, ami különösen az 1860–1870-es évekre igaz. Lónyay az első, még igen hivatalos hangú levélben egy másnapi ünnepségre hívta a tizenhárom évvel idősebb lelkészt.²⁰ A későbbiekben a levelek előbb „Kedves barátom és kollégám!”, – később „Kedves Püspököm!” megszólítással kezdődtek. Mivel a legtöbb hivatalos ügyet Pesten személyesen megbeszélhették, így a nem egészen másfél évtizednyi püspök-főgondnoki kapcsó-

¹⁶ SZÁSZ LAJOS: A protestáns uniómozgalom története a dualizmus korában. In: Egyháztörténeti Szemle, 18. évf. 2017. 4. sz. 5–41.

¹⁷ Székács József püspök visszaemlékezései. Szerk. Kertész Botond. Budapest, 2008.

¹⁸ KERTÉSZ BOTOND: A pesti protestáns főiskola és az evangélikus egyház. In: Egyháztörténeti Szemle, 6. évf. 2005. 1. sz.

¹⁹ Ráday Levéltár C/93 Török Pál iratai, levelezés: 605. számú Lónyay levél 1846-ból, a 2735. és 3019. szám közötti többi tizennyolc levél többsége az 1870-es évek második feléből származik és különböző egyházkerületi ügyeket érint, az utolsó pár darab az 1881-es debreceni zsinattal kapcsolatos.

²⁰ RL C/93 605. Lónyay Menyhért levele Pest, 1846. szeptember 19. „Nagytiszteletű Úr, tisztelt barátom! Igen sajnálom, hogy ma nem lehetett szerencsém. Ami a nyelvet illeti a holnap ünnepélynél, az minden esetre a magyar leend. Délután 5 ½ óraker a kocsit küldendem. Atyám előre örvend, hogy ez alkalommal személyesen találkozhatni kegyeddél alkalma leend. Magamat szíves baráti indulatjába ajánlva maradok tisztelője. alázatos szolgája Lónyay Menyhért”.

latuk alatt kevés tárgyban volt szükség levélváltásra. Személyes barátságukat mutatja az a levél,²¹ melyben Lónyay Menyhért megköszönte Töröknek, hogy fia számára nevelőt ajánlott. Nagyon elégedett volt az ifjú Szóts Farkassal, akinek későbbi pályafutása mutatja rátermettségét, hiszen később a pesti református teológiai akadémia professzora lett.²²

Az 1848 előtt induló személyes kapcsolatot a szabadságharc eseményei, majd a bukás és megtorlás egy időre félbeszakította. Az 1850-es évek második felében kerültek ismét egymás közelébe és alakult ki közöttük az a baráti kapcsolat, melynek szálai azután szorosan fűzték őket egymáshoz egészen Török haláláig.

1859. szeptember 1-én jelent meg a protestáns pátens, majd másnap az azt kísérő miniszteri utasítás, mely a magyarországi protestáns egyházak, az evangélikus és a református, autonómiájának egyszer s mindenkorra véget vetett, vagy vetett volna.²³ A protestáns pátens kiadását követő országos ellenállásban, mely végül a kormányzat meghátrálásához vezetett, és megmutatta a neoabszolutista rendszer gyengeségét, kedvező alkalom adódott a protestáns egyházak világi képviselőinek, köztük Lónyay Menyhértnek, hogy egyházuk támogatása mellett visszatérjenek a politika élet mezejére.²⁴

Az 1848/49-es szabadságharc leverése után a Magyarországot a Habsburg-birodalomba beolvasztani kívánó abszolutista rendszernek a hazai protestáns egyházak önállósága is a megszüntetendő listáján szerepelt. A magyarországi protestantizmus több évszázados önállóságát békekötések garantálták, s a XVIII. század vértelen ellenreformációja után előbb II. József türelmi rendelete (1781), majd az országgyűlésen hozott 1792:26. törvény biztosította, hogy ugyan nem egyenrangúak a katolikus államvalással, de a protestáns egyházak saját autonómiával élhettek. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a saját maguk alkotta törvényeik szerint szabályozva működhettek, az uralkodó főfelügyeleti jogot gyakorolt, jóváhagyásával léphettek életbe a felterjesztett egyházi törvények, a kánonok. A magyarországi református egyházra kialakulása óta jellemző volt a sokszínűség, hiszen a királyi Magyarországon, a török hódoltságban, Erdélyben és Partiumban jött létre az öt egyházkerület, püspökség vagy szuperintendencia. Az egyházkerületek különböző kánonokat követtek, más-más tradíciók szerint éltek, ezek egységesítésére, az első közös kánonoskönyv megalkotására az 1791-es budai zsinaton került sor. A budai kánonok szentesítése az uralkodó részéről ugyan nem történt meg, így hivatalosan nem léptek életbe, ám rendelkezései iránymutatóul szolgáltak az egyházkerületeknek. A budai zsinat abból a szempontból is fontos volt, hogy itt szilárdult meg az a zsinat-presbiteri elv, mely szerint a döntéshozó, vezető testületekben lelkészek és világi tisztviselők egyenlő számban ültek. Az egyházmegegyekben, az egyházkerületekben az esperesek, szuperintendensek mellett segédgondnokok, főgondnokok és egyenlő számban lelkészi és világi tanácsbírák/assessorok vettek részt a közgyűléseken. Az egyházkerületek főgondnokai többnyire protestáns főúri

²¹ RL C/93 2818. Lónyay Menyhért levele 1876.

²² Szóts Farkas (1851–1918) 1876. június és 1877. szeptember között volt a Lónyay családban házitánító.

²³ SZATMÁRI JUDIT: A református egyház a neoabszolutizmus éveiben 1850–1860. Budapest, 2015.

²⁴ SZATMÁRI JUDIT: A politikai élet színtere? Avagy világiak részvétele a protestáns egyházi gyűléseken az 1850-es években. In: *Aetas*, 27. évf. 2012. 1. sz. 53–70.

családokból kerültek ki, mint az őshonos Ráday, Teleki, Vay család vagy a betelepült Wartensleben, Degenfeld család. Az egyházmegyékben jórészt a birtokos köznemesség töltötte be ezt a szerepet, akik hagyományosan a vármegyék tisztségviselői is voltak, s így egyházukat a világi kormányzat terén tudták képviselni. Ez a jól működő szisztéma borult fel 1850-ben, amikor Haynau tábornaszernagy február 10-i rendeletével a protestáns egyházak önkormányzatát felfüggesztette.²⁵ Ennek az ostromállapot idejére szóló, kilenc pontos rendeletnek leg súlyosabb intézkedései közé tartozott, hogy megszüntette a világi tisztségviselők működését, és a gyűléstartást is szigorú feltételekhez kötötte. Ezentúl egyházi gyűlést előzetes engedélyeztetés után csak a kormányzat képviselője jelenlétében lehetett tartani, melyen világi résztvevő csak meghívott, úgynevezett „bizalmi férfiú” lehetett. A Haynau-féle rendelet az evangélikus egyházat még súlyosabban érintette, mivel ezen túlmenően három szuperintendensét hivatalából felmentette és adminisztrátorokat nevezett ki helyükbe. A reformátusoknál maradhatott a négy szuperintendens, még Szoboszlai Pap Mihály is Debrecenben, ahol 1849-ben a nagytemplomban hirdették ki a *Függetlenségi Nyilatkozatot*.

Bauhofer György budai evangélikus lelkész jegyezte fel naplójában a Haynau-féle rendeletről: „Kevesen gondolták, hogy ezzel a rendelettel új, méghozzá tíz éves szomorú korszaka következik a protestáns egyháznak. Egyeseket elaltatott a provizórikus szó, másokat az ostromállapot félemlített meg. Kevesen látták meg rögtön nagy horderejét, hogy ez szétrombolja a magyarországi protestáns egyházak zsinat-presbiteri rendszerét, amennyiben az egyházi és világi rend feddhetetlen férfiai egyházi hivatalukról leteszi és önkényesen másokat, meghatározott fizetéssel, mint szuperintendencionális adminisztrátorokat állít be, akiket az egyház sem nem választott, sem nem ismert el.”²⁶

Ezek után az ostromállapotban az egyházkerületek két lehetőség között választhatnak: vagy elfogadják a Haynau-féle rendelet általi korlátozott formát s a saját kánonjaik szerint „törvénytelen” közgyűlést hívnak össze, vagy nem tartanak egyáltalán gyűlést, várva az ostromállapot feloldására, s a szuperintendensek levelezés útján kikérve az esperesek véleményét egy személyben intézzék az egyházi ügyeket.

Érdekes megfigyelni, hogy a református világiak miként reagáltak erre a helyzetre? A dunamelléki egyházkerület először a gyűléstartás ellen volt, mivel 1849 júliusában, amikor „szinte állva” tartották meg utolsó gyűlésüket, a bizonytalan jövőre gondolva felhatalmazták Polgár Mihály szuperintendensét, hogy egyedül vigye a kerület ügyeit.²⁷ Más egyházkerületek viszont tartottak az ostromállapotban is közgyűlést, s ha csak így lehetett, hívtak rá világiakat is „bizalmi férfiú” nevezet alatt. Már aki elfogadta így a meghívást.

Lónyay Gábor, Lónyay Menyhért nagybátyja, aki a tiszáninneni egyházkerületben a főgondnok helyettese (segédfőgondnok) volt, azok táborába tartozott, akik szerint, ha törvényesen megválasztott gondnokként, tanácsbíróként nem vehetnek részt a

²⁵ A rendelet szövege több helyen olvasható. Pl. Állam, egyház, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005. (Dokumentumok). Szerk. Balogh Margit – Gergely Jenő. I. k. 1790–1944. Budapest, 2005. 188–190.

²⁶ Bauhofer György kéziratot naplója 1849–1859. A másolatot készítette Karner Károly 1929-ben. Evangélikus Teológiai Akadémia Könyvtára (A 3043.) 2–3.

²⁷ RL A/1.a Egyházkerületi jegyzőkönyvek 8. k. 1849-dik évi Jegyzőkönyv 1. pont

gyűlésen, akkor távol maradnak. Így 1851-ben egyenesen megírta Apostol Pál szuperintendensnek, hogy mivel a gondnokokat letették tisztükről, nem megy gyűlésre, arra különben sincs szükség.²⁸ Ezzel szemben pl. Vay Ábrahám ugyanabban az egyházkerületben – szintén 1851-ben – azt az álláspontot képviselte, hogy épp a bajban nem szabad egyedül hagyni a papokat, az egyháznak minden támogatásra szüksége van.²⁹ Hogy Lónyay Menyhért melyik utat választotta volna, nem tudjuk, hiszen ebben az időszakban nem hagyhatta el tuzséri lakóhelyét. 1849-ben a világoosi fegyverletétel után ő is bujdosni kényszerült, majd apja segítségével külföldre menekült, ahonnét 1850-es amnesztia rendelet után térhetett haza, egyelőre lakóhelyére, Tuzséra internálva egészen 1854-ig. Ezt az internálást az ostromállapot végével jó politikai magatartására tekintettel oldottak fel, és ezután vehetett ismét részt a közéletben. A visszavonultság évei után naplója tanúsága szerint „a protestáns ügy, a biztosítás, az irodalmi tevékenység, földhitel ügy, gazdasági egyesületek” kínáltak cselekvési lehetőséget.³⁰

Ákár tartottak gyűlést, akár nem, 1852 újabb fordulatot hozott a protestáns egyházak életében – a vallás- és közoktatásügyi minisztérium a birodalom oktatásügyét egységesíteni kívánva, Magyarországra is kiterjesztette a középiskolák átszervezéséről rendelkező, 1849-ben kiadott Organisationsentwurfot – ehhez a rendelethez köthetjük a szaktanári rendszerű, nyolcosztályos, érettségit adó a rendelethez köthetjük a szaktanári rendszerű, nyolcosztályos, érettségit adó gimnázium megalkotását.³¹ A rendelet önmagában, a magasabb színvonalú és egységesített oktatás megteremtése pozitív célkitűzés volt, ám megjelenésekor előírásainak egyetlen református középiskola sem felelt meg.³² 1848 előtt a protestánsok egyházi autonómiájának szerves része volt iskolai autonómiájuk is, a saját erőből fenntartott iskolákat maguk igazgatták. Ám most, akarták vagy sem, az iskolaügyben döntést hozni nem tűrt halasztást, hiszen a protestáns iskolák elveszíthették nyilvánossági jogukat, ha nem felelnek meg az minisztérium előírásainak. Ha egy iskolának nem volt nyilvánossági joga, akkor az magánintézetként működhetett, vagyis nem adhatott érvényes bizonyítványt, diákjainak vizsgatételre más, nyilvánossági joggal rendelkező intézménybe kellett mennie – s ez idővel elnéptelenedésüket, elsorvasukat okozta volna. Sürgősen lépni kellett, még ha kényszerűségből el is fogadták az egyházkerületek a felülről hozott döntést, az átszervezésnek súlyos anyagi vonzata volt. S ebben a helyzetben összefogásra volt szükség a lelkészi és világi vezetők között. Ez a fordulópont a világi tisztségviselők magatartásában, ekkor kezdtek visszatérni az egyházi közéletbe – s mindeközben 1854-ben az ostromállapotot is feloldották, s némi könnyítéssel egy ideiglenes állapot lépett életbe egészen 1860-ig. Az egyházkerületek iskolai bizottmányokat hoztak létre, hogy meg tárgyalják a szükséges lépéseket. Lónyay Menyhért, felszabadulva az internálás alól,

²⁸ TIREL 1. B/LXXII. 32.889/200. Lónyay Gábor levele Apostol Pál szuperintendenshez. Deregyő, 1851. ápr. 21.

²⁹ TIREL 1. B/LXXII. 32.875/186 Vay Ábrahám levele Apostol Pálhoz. Berkesz, 1851. ápr. 12.

³⁰ Lónyay Menyhért naplója 1860–1861. Szerk. Deák Ágnes. Budapest, 2004. 7–9. [LÓNYAY, 2004]

³¹ ZIBOLEN ENDRE: Nevelésügyünk az önkényuralom korában. In: Felkai László – Zibolen Endre: A magyar nevelés története. II. k. Budapest, 1993. 6–69.

³² A protestáns iskolák között az első, az előírásnak megfelelően átszervezett református gimnázium a nagykőrösi volt 1853-ban, híres tanári karával: Arany János, Mentovich Ferenc, Ács Zsigmond, Szász Károly, Szilágyi Sándor. Lásd ÁDÁM GERZSON – JÓ IMRE: A nagykőrösi ev-ref. főgimnázium története. Nagykőrös, 1896. 200. 210.

aktív részese lett a megélenkülő egyházi életnek, 1858-ban a dunamelléki református egyházkerület beválasztotta iskolai bizottmányába: „A dunamelléki egyházkerület az oskolai bizot[t]mány tagjává nevezett; – nem mulaszthatom el ezen megtiszteltetésért őszinte köszönetem nyilvánítani, s miután legszentebb kötelességemnek esmerem egyházi és oskolai ügyünket, mindenütt, hol arra alkalom adatik, szolgálni.”³³

Az iskolaügyben meginduló mozgolódás 1856-ban országos mozgalommá vált, amikor Bécsből megküldték a magyarországi protestáns egyházkerületeknek a válás- és közoktatásügyi minisztériumban alkotott új egyházalkotmányt, egyelőre még tervezetként, „*Entwurf*”-ként véleményezésre. Az *Entwurf* egységes elutasításban részesült mind a négy református, mind a négy evangélikus egyházkerület részéről. Tehát az 1850-es évek protestáns egyháztörténetével behatóbban foglalkozva láthatjuk, hogy a protestánsok ellenállása nem a páténszel kezdődött, 1859 a csúcspontja volt az évtizedes ellenállásnak. Az *Entwurf* abból a szempontból is fordulat volt, hogy itt szembesültek a protestánsok azzal: az iskolaügynél nem áll meg a minisztérium, hanem az egész egyházi szervezetet át akarja formálni a kormányzati céloknak megfelelően. Pl. behozná az osztrák protestánsok mintájára a magyar protestánsoknál is az egyházi főtanácsot, mint legfőbb egyházi szervet, melynek tagjait az uralkodó nevezi ki és állami fizetést nyernek, vagyis a legfelső irányítás nem választott egyházi képviselők kezében lenne. A Habsburg kormányzat a mindig gyanakodással figyelt protestáns egyházakat felülről szervezve kívánta átalakítani, megszüntetni az eddigi zsinat-presbiteri elvet – végérvényesen elejét venni, hogy politikai mozgalmak egyházi színekben indulhassanak. Bécsben toposz volt, hogy a nagy létszámú protestáns gyűlések tulajdonképpen politikai összejövetelek, ahol mindenféle felügyelet, kontroll nélkül a kormányellenes erők gyülekeztek. Ez messze nem volt így, ha egy-egy ünnepléses gyűlésmegnyitó istentiszteleten, különösen pl. szuperintendens felszentelésén vagy főgondnok eskütételén nagy létszámú közönség jelent is meg a templomokban, a tulajdonképpeni tanácskozásokon, a gyűléseken már csak az ügyvitellel konkrétan foglalkozók maradtak. Minden esetre 1856-ban az egyházkerületek egységesen visszautasították az *Entwurf*ot – evangélikusok és reformátusok egyaránt – sorra készültek az uralkodóhoz a folyamodványok s megindultak az egyházi deputációk az uralkodóhoz, melyben már ismét szép számmal vettek részt a világiak. 1857 áprilisában a református szuperintendenciák nagy létszámú küldöttsége járult Bécsben Ferenc József elé s kérte az uralkodótól, hogy kegyesen engedélyezze zsinat összehívását – ennek a deputációnak tagja volt Lónyay Menyhért is, az uralkodó előtti beszédet pedig apja, Lónyay János mondta el; szavaira az uralkodó kegyesen válaszolt: „Kérelmeiket figyelmesen megfontolván, látni fogom, mennyire teljesíthetem kívánságaikat. Legyenek meggyőződve, hogy én helvét hitvallású alattvalóimnak csak javát kívánom, ellenben elvárom, hogy önök is nekem igaz bizodalommal és hív ragaszkodással megfeleljenek.”³⁴ A következő hónapban, 1857 májusában látogatott Ferenc József hitvesével először Magyarországra, s az uralkodópár útja előtt a kormány igyekezett

³³ RL Lónyay Menyhért levele ifjabb Polgár Mihály egyházkerületi világi főjegyzőhöz, Tuzsér, 1858. július 13.

³⁴ Az 1857-es küldöttség és a többi deputáció története lásd SZATMÁRI, 2015. 164. sköv.

intézkedéseivel az uralkodó kedvező fogadtatását biztosítani. A hangulatkeltés része volt vagy sem, hírlapok útján elterjedt, hogy az uralkodó magyarországi tartózkodása alatt fogják engedélyezni a zsinattartást, sőt ezt egyenesen Debrecenben fogják kihirdetni.³⁵ Erre természetesen nem került sor, hiszen a kormánynak nem ilyen tervei voltak. Mindenesetre az evangélikus és református egyháznak lelkesi és világi képviselői nagyszámú küldöttséggel tisztelegtek Ferenc József és hitvese előtt a budai várban, ahol ismét biztatóan elhangzott: „a protestáns egyház ügyei atyai gondoskodásának tárgyai”.³⁶ Ehhez képest a két év múlva megjelenő protestáns pátens derült égből villámcsapásként érte a protestánsokat, nem ezt várták ilyen előzmények után.

Bécsben egy percig nem volt kérdés, hogy az új protestáns egyházalkotmány ügye nem zsinaton fog eldőlni. Már 1850-ben kész volt egy 101 paragrafusból álló egyházi törvénytervezet a magyarországi protestánsok számára, csupán uralkodói jóváhagyásra várt bevezetése előtt, amikor az evangélikus vallású Mária Dorottya főhercegnő, József nádor özvegyének közbenjárására ez elmaradt.³⁷ 1855-ben a vallás- és közoktatásügyi minisztérium stratégiát változtatva bécsi tanácskozássra hívta magyarországi evangélikus és református lelkészek csoportját és véleményeztette tervezetét. Jóllehet a lelkészek nem titkolták: aligha nyer bármilyen Bécsből küldött egyházalkotmány elfogadást, hiszen a protestánsok ragaszkodnak ahhoz, hogy azt saját zsinatukon alkossák meg, a következő évben mégis kiküldték *Entwurf* néven a tervezetet. Ám az 1856-os kudarc sem tántorította el a kormányzatot szándékától, hogy ezúttal már nem tervezetként, hanem uralkodói rendeletként adja ki a protestáns pátent. Ez a lehető legrosszabbkor jelent meg – ugyan a győztes itáliai hadjárat után akarták kiadni, de a vesztes solferinói csata³⁸ után jelent meg, amikor nyilvánvalóvá vált a rendszer gyengesége. Ráadásul Magyarországon mindenki, pártállástól függetlenül elégedetlen volt a fennálló helyzettel, a konzervatív arisztokratáktól kezdve egészen a 48-as pártiakig. Azzal, hogy a kormány részéről a vallási elnyomás, erőszak megjelent, lehetőséget adott az ellenzéknek ebből fegyvert kovácsolni. Az nem kérdés, hogy a református egyházban a lelkészek nem fogadták volna el a felülről rájuk erőszakolt pátent³⁹ – az erőszakkal feloszlított gyűlések, szolgabíró elé idézések, pénz és börtönbüntetések ellenére sem. Ugyanakkor az is igaz, hogy az egyházukat támogató világiak egyúttal politikai céljaikat is elérhették a pátens elleni küzdelemben, a fennálló rendszer megbuktatására törekedtek. A nagy öregek mellett, mint Vay Miklós báró,⁴⁰ itt volt a feltörekvő ifjú politikusnemzedék, akik 1848-ban épp csak megjelentek a köz-

³⁵ BERZEVICZY ALBERT: Az abszolutizmus kora Magyarországon. I–III. k. Budapest, 1922–1932. II. 11–113., 142.

³⁶ SZATMÁRI, 2015. 173.

³⁷ Bauhofer napló 8–11.

³⁸ A Habsburgok itáliai birtokainak elvesztéséhez vezetett a solferinói csatavesztés. Lásd <https://rubicon.hu/kalendarium/1859-junius-24-a-solferinoi-csata> [letöltés: 2022.11.20.]

³⁹ Az evangélikus egyházban más volt az helyzet. A nemzetiségi megoszlás kirajzolódott a protestáns pátens elfogadása vagy elutasítása terén, a szlovák és német egyházközségek egy része elfogadta a pátent és új egyházkerületek alkottak. GOTTAS, FRIEDRICH: Die Frage des Protestanten in Ungarn in Ara des Neoabsolutismus. München, 1965. 132–142., 155–161.

⁴⁰ Báró Vay Miklós (1802–1894) 1840–1849 között a tiszántúli református egyházkerület főgondnoka, 1860–1894 a tiszáninneni református egyházkerület főgondnoka. Lásd Emléklapok br. Vay Miklós életéből. Léway József bevezetésével. Budapest, 1899.

élet színterén. Most tetterre készen várták, hogy a politika színpadára újra belépjenek. Köztük volt Tisza Kálmán és természetesen Lónyay Menyhért is. Lónyay naplójának 1860. december 31-i bejegyzésében visszatekintett az elmúlt esztendőre és felidézte a protestáns pátenst elleni küzdelem napjait: „Ezen elmúlt év kezdetén a protestáns ügy foglalatokodtatott, mely törte meg legelébb az absolutismust.”⁴¹

1859 szeptemberében épp Tuzséron tartózkodva olvasta újságból a protestáns pátenst, s rögtön írt Balogh Péter helyettes szuperintendensnek⁴² és Tisza Kálmánnak – „s akkor előre megmondám, mi lesz a vége. Tudtam, hogy ha egységes és állhatatos az akaratunk, minden vallásbeli jogaink visszaszerezünk. ... Furcsa volt mégis a protestáns ügy, mily nagyszerű ellentállást mutatkozott! Pedig ha valódi megfontoljuk, mi, kik az ellentállást csináltuk, mily gyengén állottunk, kivált eleinte, csudálkoznunk kell azon az erőn, mit néhány erélyes ember egy jó ügy mellett kifejteni képes.”⁴³ Ezeket a sorokat olvasva, mintha magán Lónyay Menyhérten, Tisza Kálmánon és Vay Miklóson múlt volna, hogy végül az uralkodó 1860. május 15-én kénytelen volt a protestáns pátenst visszavonni. Ha nem is egyedül a világiak érdeme a pátenst bevezetésének kudarca, de támogatásuk, szervezőkészségük, a logisztika, mellyel az ország minden pontjába eljuttatták a híreket, pótolhatatlan támogatást jelentett. Hiszen a lelkészek nem hagyhatták el huzamosabb ideig szolgálati helyüket, a postai levélforgalmat pedig ellenőrizték. Lónyay Menyhért és Tisza Kálmán együtt járták az országot, egyik egyházkerületi gyűlésből a másikba, szervezték az ellenállást. S ha szó szerint nem is áll, hogy „... a debreceni papok és világiak mind ... meg voltak ijedve. Végünk van, mondák és írák nekem, itt senki sem tudja, mit csináljon, oly nagy a confusio. ... a papok mind kivétel nélkül féltek, kivált eleinte. Balog P[éter] ugyan még legvitézebb volt, de Török, Székáts, sőt az öreg Nagy Mihály⁴⁴ is csak unszolás és erőltetésre álltak meg a helyük.”⁴⁵ – Lónyay egyik élharcosa volt az ellenállásnak a református egyházban. 1860 év elején a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* első számát az ő cikke miatt tiltották be.⁴⁶ Ugyanott a 8. számban az egyházi közalap felállításának szükségességéről írt vezércikket.⁴⁷ Ott volt január 11-én a nevezetes debreceni kistemplomi egyházkerületi gyűlésben, amely a felszólítás ellenére sem oszlott fel, hanem a pátenst elleni tiltakozó feliratot fogalmazott meg. A tiszántúli egyházkerület küldöttjeként részt vett január második felében a nagy református és

⁴¹ LÓNYAY 2004, 95–97.; Lónyay tevékenysége a protestáns pátenst ellen Cieger 59. sköv.

⁴² Balogh Péter 1855-ben Szoboszlai Pap István halála után lett, mivel választást nem lehet tartani, helyettes szuperintendens hivatalban legidősebb esperesként. Majd 1860-ban választották meg szuperintendensnek. Lónyay említett levele nincs a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárában az 1859–1860-as püspöki iratok között. Lehetséges, hogy nem Debrecenbe, hanem egyenesen Nagyszalontára küldte levelét, ahol Balogh Péter pap volt. Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára II. 1-bb 13. kötet Egyházkerületi iktatókönyv 1359.

⁴³ LÓNYAY, 2004. 96.

⁴⁴ Nagy Mihály (1788–1878) dunántúli református szuperintendens 1844–1874 a pátenst idején már igen idős volt. Apostol Pál (1787–1860. márc. 14.) 1848–1860 közötti tiszáninneni szuperintendens az utolsó, még törvénytelen megválasztott szuperintendens volt, a többi egyházkerületet a hivatalban legidősebb esperesek vezették.

⁴⁵ LÓNYAY, 2004. 96–97.

⁴⁶ TAKÁCS PÉTER: Forrásokban rejtezkedő. (Potrévázlat Lónyay Menyhértről). In: Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 35. évf. 2000. 2. sz. 170–177.; Vasárnapi Újság, 1884. 45. sz., 1884. november 9. 714.; A *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 1860-as évfolyama a 2. számmal, a 33. oldalon kezdődik s a szerkesztő előszavával.

⁴⁷ PEIL 1860. 8., 1860. február 24. 225–234.

a bányai evangélikus szuperintendencia közös bécsi küldöttségében.⁴⁸ A delegációt ugyan nem fogadta az uralkodó, de tárgyalást folytattak Rechberg miniszterelnökkel és a vallás- és közoktatásügyi minisztérium képviselőjével. Itt Bécsben fogalmazták meg Lónyay Menyhért javaslatára a „Tájékoztató”, mely a lelkészeket tájékoztatta és további kitarásra bízta a pátens bevezetésével szemben.⁴⁹ Bécsből hazatérve Lónyayt, bár a pátensharc utolsó rohamában a kormányzat gyűlésfeloszlattal, szolgabíró elé idézéssel, házkutatásokkal, pénzbüntetéssel stb. próbálta még erővel átvinni a protestáns pátens elfogadását, a tiszántúli népes békés-bánati egyházmegye⁵⁰ márciusi gyűlésében egyházmegyei gondnokká választotta.⁵¹ Tiszántúli egyházi szereplésével párhuzamosan Lónyay Pestre is visszatért, itt már 1858-ban a dunamelléki egyházkerület tanügyi bizottságának lett tagja, 1859-től a pesti egyház adófizetője, 1859-ben két fiát az újonnan induló pesti református gimnáziumba íratta be.⁵² 1860 áprilisában a pesti református egyházköztség egyháztanácsába választották be.⁵³

1860 a pátensharc zárultával – május 15-én az uralkodó felfüggesztette annak bevezetését – az évek óta üresen álló egyházi tisztségek betöltésének éve volt. Így májusban a dunamelléki református egyházkerület püspökévé Török Pál pesti lelkész választották, Lónyay Menyhért barátját, aki ez év decemberében keresztelte Lónyay János fiát.⁵⁴ Az egyházkerület főgondnoki tiszteét gróf Ráday Gedeont (Ráday IV. Gedeon 1806–1873) töltötte be egy évtizedig, majd amikor 1870-ben Ráday „részben kora, megromlott egészsége, részben reá nehezedő viszonyok” miatt lemondott a főgondnokságról,⁵⁵ Lónyay Menyhért neve merült fel elsőnek. Az egyházkerületi közgyűlés által elrendelt főgondnokválasztás⁵⁶ átnyúlt a következő évbe. A választási folyamat győzteseként Lónyay Menyhéltre a 236 érvényes szavazatból 162 esett.⁵⁷ Az egyházkerület döntő többsége támogatta a közös pénzügyminiszteri tárcát betöltő Lónyayt. Az ünnepélyes beiktatásra 1871. június 4-én került sor a pesti református templomban az istentisztelet és a lelkészavatás befejeztével tartott ülésen. Az egyházkerületi gyűléseket szokásosan a tanácsteremben tartották, ám a nagyközönség érdeklődése miatt a tágas templomot választották színhelyül.⁵⁸ Török Pál püspök

⁴⁸ Emléklapok br. Vay Miklós életéből. 453–465.; Apja, Lónyay János, aki 1857-ben még az uralkodó előtt beszélt, már nem vehetett részt ebben a küldöttségben, 1859. november 19-én hunyt el.

⁴⁹ Révész Imre munkái a pátens korából. Szerk. Révész Kálmán. Budapest, 1900. 6., 168–174.

⁵⁰ A békés-bánati református egyházmegye 27 anyaegyházának és 20 leányegyházának lélekszáma összesen 139.256 volt, ezzel magasan kiemelkedett az összes többi egyházmegye közül. A második legnagyobb lélekszáma a heves-nagykunsági egyházmegyének volt: 97.787. A helvét hitvallású tiszántúli egyházkerület statistikai állapotának kimutatása 1859-dik évről. Debrecen, 1859.

⁵¹ PEIL 1860. 11. sz., 1860. március 16. 348–349., Vasárnapi Újság, 1860. 18. sz., 1860. április 29. 206.

⁵² Lónyay Menyhért ifj. és Lónyay Béla az 1859–60 és az 1860–61-es tanévben voltak a pesti református gimnázium diákjai, II–III. és III–IV. osztályt végeztek ott el. RL A/14 Lónyay utcai gimnázium iratai, 1. kötet

⁵³ RL D/7 Pesti egyház iratai, egyháztanácsai jegyzőkönyvek 1860., 1864-ben ismét megválasztották.

⁵⁴ LÓNYAY, 2004. 94.

⁵⁵ Dunamelléki református egyházkerület nyomtatott közgyűlési jegyzőkönyve. 1870. június 11. 2. pont

⁵⁶ Uo. 100. pont

⁵⁷ Dunamelléki református egyházkerület nyomtatott közgyűlési jegyzőkönyve 1871. június 3. 4. pont; Másik jelölt a vértessaljai egyházmegye gondnoka, Sárközy Kázmér (1799–1876) volt. RL C/93 Török Pál, levelezés: Nagy Zsigmond levele Török Pálhoz 1870. szept. Lónyayt nem kedvelik, a vértessaljaiak Sárközyre szavaznak.

⁵⁸ Dunamelléki református egyházkerület nyomtatott közgyűlési jegyzőkönyve 1871. június 3. 5. pont

Naplójában jegyezte fel Lónyay Jánosné az 1867-es évről, hogy a telet Pesten töltötte, mivel gyermekei közelében szeretett volna lenni.¹⁰ Az igen elfoglalt Lónyay Menyhért (az osztrák-magyar kiegyezés időszaka!), ha csak 2–5 percre, de naponta benézett édesanyjához, aki azt tanácsolta neki: mindig legyen nála egy kis notesz, hogy abba feljegyezzen minden ígéretet, találkozó időpontot, hiszen nem lehet mindent, fejben tartani, s ha valamiről elfelejtkezne, akkor a csalódottak ellenségei lehetnek.

Ezentúl mindig Lónyaynál volt a legendássá vált vörös kötésű kis könyvecske.

Az anya mellett töltött gyermekkor, a belső vallásosság kialakulása után Lónyay Menyhért 1832-ben került fel édesapja, Lónyay János felügyelete alá, aki a Helytartótanácsnál vállalt hivatalt Budán, s fiát a piaristák budai gimnáziumába íratta be. Pest-Budán ebben az időben egyetlen református templom volt (Óbudát, mely külön város volt, nem számítva): a mai Kálvin téri, egykori Széna téri templom 1830-ban készült el. Lelkésze 1796 óta Báthori Gábor, egyben dunamelléki szuperintendens volt. A pesti protestáns – református, evangélikus – jelenlét nem tekintett vissza hosszú múltra. Csak a türelmi rendelet (1781) után telepedhetett meg protestáns a városban, szerezhettek ott tulajdont. A pesti református egyházat tulajdonképpen a különböző egyházi tisztségeket is viselő református nemesek, főnemesek alapították meg 1796-ban és választották lelkésznek a nagy teológiai tudással rendelkező, elismert hitszónok Báthori Gábor, dunapataji lelkészt, aki maga is nemesi származású volt.¹¹ Mire Lónyay Menyhért befejezte gimnáziumi, egyetemi tanulmányait, a pesti eklézsiának új lelkésze volt Török Pál személyében. Báthori Gábor lelkész, az 1838-as árvíz¹² után lemondott a pesti papságról, s a szuperintendensséget megtartva fiához, a nagykőrösi lelkész ifjabb Báthori Gáborhoz költözött. Az új pesti pap, Török Pál egy újabb generáció képviselője volt, aki nagy lendülettel vetette bele magát az egyházi élet, a protestáns egyházi irodalom felvirágoztatásába.¹³ Ekkor készültek el a pesti egyház első nyomtatott adónévsorai, az első az 1841-es esztendőből.¹⁴ Az évtized elején még egyik Lónyay családtag sem szerepel a névsorokban; előbb nagybátyja, Lónyay Gábor tűnik fel az adófizetők között, majd 1847-ben az immár nős Lónyay Menyhért táblabíró nevét is olvashatjuk. Az 1850-es évek kimutatásaiban hasonlóképpen, előbb Lónyay Gábor tért vissza Pestre, majd az 1859. márciusban kiadott nyilvántartásból megtudjuk, hogy Lónyay Menyhért, Sas utca 6. szám, két évről fizetett 20 forint, 50 krajcárt.¹⁵

A pályakezdő Menyhért előtt két út állt: vagy apja, a kormánypárti, konzervatív Lónyay János útján halad tovább, vagy nagybátyját, Lónyay Gábor (1805–1885) ellenzéki politikust követi, aki a pozsonyi országgyűléseken az ellenzék egyik hangadójaként

¹⁰ Töredékek. I. kötet 153. sköv.

¹¹ SZATMÁRI JUDIT: Báthory Gábor, a gyülekezetalakító és templomépítő prédikátor. In: Reformátusok Budapesten. Szerk. Kósa László. I–II. kötet. Budapest, 2006. I. 483–494.

¹² Az 1838-as pesti árvíz idején Lónyay János, mint a nádor által kinevezett biztos irányította a mentési munkálatokat.

¹³ KISS ÁRON: Török Pál élete. Budapest, 1904.; SZATMÁRI JUDIT: Török Pál pesti lelkészsége. In: Reformátusok Budapesten. I. 495–501.

¹⁴ RL D/7 Pesti egyházi iratai, Vegyes iratok 4. doboz

¹⁵ Uo.

jelentésében olvashatjuk, hogy Lónyay „e díszes hivatalt oly föltét alatt fogadá el, hogy az egyházkerület tőle minél több időt, munkát, áldozatot igényeljen, mert nem akar árnyékéletet élni.”⁵⁹ Az évtized első felében azonban Lónyayt jobban lefoglalta a politikai élet (közös pénzügyminiszterként Bécsben lakott, majd Magyarország miniszterelnöke), mintsem hogy az egyházi ügyekkel jelentősen sokat tudott volna foglalkozni. A politikai térről való visszaszorulása után lett aktív az egyházkerület ügyeinek intézésében, ahogy Török Pál püspöknek írt levelei is 1874-től szaporodnak meg. Lónyay Menyhért főgondnokságának legnagyobb eredménye az egyházi közalap megteremtése. Már 1860-ban, a pátensharc idején arról érkezett a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* hasábjain, hogy szükséges lenne ilyen közalapra az elaggott prédikátorok, lelkészözvegyek és árvák gyámolítására. Főgondnokként sikerült elérnie, hogy a dunamelléki egyházkerületben, ahol ilyen kerületi szinten nem létezett, egyes egyházmegyéknek voltak gyámpénztárai, sikerült ezt létrehozni. S még nagyobb lett az eredmény, hogy az 1881-es debreceni zsinaton ezt országos szintűvé emelte. Erre volt legbüszkébb, amint ezt közvetlenül halála előtt, anyjának írt utolsó levelében is kiemelte: „Most az akadémia és a főkurátorság ad legtöbb foglalkozást, holnap lesz a superintendentionalis gyűlés kezdete, továbbá requiem Török Pál püspök felett.”⁶⁰ Holnapután felszentelése és székfoglalása Szász Károly új püspöknek. Aztán sok dolgot adand az országos közalap rendezése, melyet a zsinaton én vittem keresztül s elnöke vagyok ezen üdvös és keresztyéni intézetnek. Alapunk a szegény egyházak, elaggott papok, özvegyeik és árváik felsegélésére – máris a 60.000 forintot túlhaladja. Most vetjük alapját annak, hogy ez idővel sok százazrekre emelkedjék, sőt a milliót is meghaladja, s gazdagabb legyen mint a hatalmas német nemzet Gusztáv Adolf-egylete. ... leginkább örvendek azon, hogy hitfeleim vallási ügyeiben szolgálhattam s különösen Isten szolgálói, özvegyei és árvái jólétének emelésére, a nyomor enyhítésére tettem annyit, mennyit előttem alig tett és tehetett valaki. Midőn dunamelléki főkurátorrá lettem, az egyházmegyékben voltak némi özvegy és árvák gyámegyletei, de superintendentionalis közalap nem volt. Én létesítettem erre egy alapot. Jó rend és takarékoság által ez alap túlhaladja nemsokára a 100.000 forintot.”⁶¹

Az októberi egyházkerületi közgyűlést követően az egyházi közalap végrehajtó bizottságának ülését vezette, annak számításait vetette papírra, amikor a gyűlés lefolyása alatt érte a halál november 3-án. „Mint az új gazda első aratásának, úgy örült az ő általa vetett mag megeredése után az első kalászkodnak.” – mondotta rá emlékezve Szász Károly dunamelléki református püspök.⁶²

⁵⁹ Uo. 11. pont

⁶⁰ Török Pál püspök 1883. október 7-én hunyt el. A következő évi egyházkerületi közgyűlést megelőzően tartottak rá emlékező gyászünnepeket 1884. október 25-én. Addigra Lónyay vezetésével lezajlott a püspökválasztás és az október 26-i közgyűlésben szentelték fel az új püspököt, Szász Károlyt.

⁶¹ Lónyay Menyhért utolsó levele anyjához. Sárszentlőrinc, 1884. okt. 24. Töredékek I. 170–175.

⁶² SZÁSZ KÁROLY: Török Pál és Lónyay Menyhért emlékezete. Budapest, 1885.